

A TÁRSADALMI HELYZET ÉS A SZÁRMAZÁSI HÁTTÉR BEFOLYÁSA A ROMÁNIAI MAGYAR FIATALOK TOVÁBBTANULÁSÁRA, JÖVŐTERVEZÉSÉRE

— Kadlicskó Gréta¹ —

Absztrakt

A romániai magyar fiatalok iskolázottsági helyzetének vizsgálatakor fontos és meghatározó szempont a fiatalok társadalmi strukturális helyzetét és jövőtervezését meghatározó tényezőinek a feltérképezése. Jelen tanulmány a romániai magyar fiatalok társadalmi strukturális helyzetét és jövőtervezését meghatározó aspektusait vizsgálja, melynek segítségével azokra az aspektusokra kíván rávilágítani, amely a romániai magyar fiatalok továbbtanulásának esélyegyenlőtlenségének a hátterében állhat. Az esettanulmány azt vizsgálja, hogy különbözik-e, és ha igen, akkor miben a magyar fiatalok társadalmi rendszerben betöltött helyzete a román fiatalokétól. Vizsgálandó az is, hogy milyen célok és trendek befolyásolják a romániai magyar diákok továbbtanulásának alakulását. Felvetődik a kérdés, hogy befolyással van-e a származási háttér a romániai magyar fiatalok életútjának alakulására, tapasztalható-e iskolázottsági esélyegyenlőtlenség a romániai magyarok fiatalokra nézve. A romániai magyar fiatalok életmódbeli jellemzőit a szakirodalom több szempontból tárgyalja, amelyet többek között Veres Valér és Csata Zsombor tárt fel alaposan. Kutatásaikban a romániai fiatalok társadalmi helyzetének alakulását, valamint az iskolázottsági esélyek társadalmi meghatározottságát vizsgálták a romániai magyar fiatalok körében. A tanulmány következtetései Csata Zsombor és Veres Valér kutatásain túl a szerző egy 2022-2024 között végzett vizsgálatán alapul, mely során a tanulmány szerzője tizenegy mélyinterjút készített a témában, többek között a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és a Partiumi Keresztény Egyetem oktatóival, valamint a témában jártas szakemberekkel. Az interjúkban a szerző egyebek mellett a romániai magyar fiatalok intézményválasztási szempontjainak feltárását és az arra gyakorolt hatásokat tudakolta az interjúalanyoktól. Összesen tizenegy interjú, beszélgetés hanganyaga készült el, amelyek több, mint tizenkét órányi felvételt és mintegy 140 oldal legépelt szöveges anyagot tesznek ki. A kutatás néhány interjúalanyának kifejezett kérése volt, hogy az általuk elmondott információk tartalma ne legyen beazonosítható, ezért az anonimitást tiszteletben tartva (és a homogenitás kedvéért) a tanulmány elsődlegesen sorszámokkal jelöli és hivatkozik az elkészült interjúkra.

A primer források összegyűjtéséhez és elemzéséhez kvalitatív empirikus módszereket alkalmazott: a szerző megfigyeléseket, interjúkat készített, valamint egyéb társadalomtudományi vizsgálódással, kapcsolati háló elemzéssel is kiegészítette a módszertani tárházat. A különböző romániai magyar oktatáspolitikai szakértőkkel, valamint az egyetemek oktatóival készített interjúkat megelőzte a szakértők, oktatók kapcsolati hálójának a feltérképezése. A terepkutatás a társadalomtudományok egyik gyakran használt módszere, amelynek segítségével a különböző jelenségek finom részleteit (például a családi háttér és a pályaválasztás relációját), valamint az egyes folyamatokat (így az egyetemválasztás) és ezek változásait is alaposabban meg lehet ismerni, vagyis sokkal árnyaltabb és összetettebb vizsgálatot tesz lehetővé. Annak okán, hogy a terepkutatás nem ad nagy populációt leíró eredményeket,

¹Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Doktori Program PhD hallgatója, kadlicsko.greta@gmail.com

olyan területeket tanulmányozhatunk, amelyeket kvantitatív módszerekkel nem, vagy sokkal kevésbé lehet feltérképezni, így például a romániai magyar középiskolai diákok pályaválasztását befolyásoló tényezőket. Ahogy Babbie is megemlíti, ez a vizsgálódási módszer alkalmas a különböző szervezetek (felsőoktatási intézmények), közösségek (romániai magyar diákok), társadalmi világok és szubkultúrák (romániai magyarság) feltérképezésére is (Babbie, 1988: 344). Hozzá kell tenni, hogy az elemzett interjúkból megdönthetetlen állításokat nem lehet levonni, ugyanakkor ezek a bepillantások megerősítették a romániai magyar fiatalok továbbtanulási esélyeit vizsgáló meghatározó eleméletek téziseit. A felhasznált interjúk számát érheti kritika, de ahogy Kvale is fogalmazza „*a világ megértésének egy személyen alapuló tapasztalatainak meghatározása a cél, egyetlen alany is elegendő*” (Kvale, 2005: 108).

Kulcsszavak: romániai magyar fiatalok, továbbtanulás, határon túli magyarok, kisebbségek

A romániai magyar fiatalok társadalmi helyzetét meghatározó tényezők

Jürgen Zinnecker elmélete szerint a fiatalok ifjúsági életszakasza jelentős mértékben osztállyspecifikusan meghatározott. Ez azt jelenti, hogy szülők, a család anyagi helyzete és társadalmi pozíciója alapjaiban determinálja a fiatalok továbbtanulási idejét, tehát az iskolai korszak hosszát és időtartamát egyaránt. Megfigyelhető ugyanakkor egy ellentétes folyamat is, amikor a fiatalok kilépnek a szülők társadalmi réteghelyzetéből, ez az ún. intergenerációs társadalmi mobilitás (Zinnecker, 1993:7). Az individualizáció a fiatalok számára egy igen szerteágazó mobilitási lehetőséget nyitott meg Európában. Egy másik jelenség, ami hatással van a fiatalok továbbtanulási időtartamára csak a kelet-közép-európai társadalmakban figyelhető meg, ugyanis Veres Valér „Az erdélyi fiatalok társadalmi strukturális helyzete és jövőtervezése” című

2005-ös tanulmánya szerint a fiatalok életét külön befolyásolja a társadalmi-gazdasági átmenet a tervgazdaságra épülő államszocialista diktatúráról a piacgazdaságra épülő demokráciára, melyben az ifjúság egy sajátos funkciót tölt be. Egyrészt, mert a rendszerváltás sikerességének vannak generációváltással kapcsolatos összefüggései, másrészt pedig a különböző országok közötti gazdasági-társadalmi eltérések is szerepet játszanak. Veres tanulmányában a fiatalok jövőtervezésének vizsgálatakor a népességalapú megközelítést választotta. Ezek három fő részre bonthatók: az átmenet időzítése, az átmenet szakaszai és az átmenetek, mint az életút meghatározó történései. Veres a különböző életszakaszok közötti átmenetet a rájuk jellemző életesemények bekövetkezését életkor szerinti időzítésével vizsgálta. Ezek olyan életesemények, amelyeket a népesség többségének tagjai megélték vagy meg fognak élni.

A tanulmány központi kérdése, hogy mik azok a tényezők, amik a romániai magyar fiatalok jövőtervezését befolyásolják. Kérdésként merül fel továbbá, miszerint az életszakaszok közötti átmenet rétegfüggők-e, és amennyiben igen, milyen mértékben van ez összefüggésben az etnikai hovatartozással. A különböző országokban élő, ám ugyanazon etnikumú magyar kisebbségi fiatalok életeseményeinek időzítése mennyire tér el egymástól és a helyi nem magyar többségtől? Veres hipotézise szerint az etnikai hovatartozás nem meghatározó tényezője a fiatalok jövőterveinek, sokkal inkább hatással van a helyi társadalom gazdasági állapota, a magyar oktatás és kultúra intézményesülése, a globalizáció térnyerése és a helyi reakciók a magyar fiataloknak a többséghez való viszonya. Fontos megjegyezni, hogy a magyar fiataloknak további kihívást jelent Magyarország közelsége és azok a döntések, amelyeket a szociális összehasonlítások viszonylatában (a helyi centrumok és perifériák, valamint a magyarországi centrum, Budapest) hoznak meg (Veres, 2015: 23-24). A fiatalok továbbtanulási motivációinak feltérképezésekor fontos megvizsgálni a romániai magyar fiatalok társadalmi struktúrában elfoglalt helyét. Erdélyben az első világháború előtt a romániai magyarság sokkal jobb társadalmi struktúrával rendelkezett, mint a helyi többség, azonban a kommunizmus végére ez a helyzet teljesen megfordult. A rendszerváltás után a romániai magyarság fokozatosan igyekszik javítani a társadalmi struktúrában betöltött helyét, ugyanakkor vannak olyan foglalkozási státuszcsoportok, ahol küzdelemmel teli és hosszadalmas ez a folyamat. Ugyanakkor, alapvetően pozitív változás történt a romániai magyarságra nézve, mivel Romániában is kiépült a demokratikus intézményrendszer és a szabad választások eredményeként a magyarok bekerültek a helyi és országos döntéshozó végrehajtó testületekbe. Ennek köszönhetően egyértelműen javultak a romániai magyarok társadalmi pozíciói (Veres, 2015: 25). Veres Valér Mozaik 2001 keretében elvégzett survey kutatásában 1946 romániai magyart kérdezett meg társadalmi strukturális háttérükről. A kutatás szerint a székelyföldi magyar fiatalok több mint 90 százaléka 5000 főnél kisebb, többnyire falusi településeken vagy 50 000 fő alatti kisvárosokban él. Az itt élő családapák nagy része nem rendelkezik semmilyen szakképesítéssel, és az is megállapítható, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is - különösen a rurális vagy kisvárosi településeken - alacsony a magyar népesség körében. A kutatás

szerint az anyák iskolai végzettsége alapvetően alacsonyabb, mint a férfiaké, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 4-5 százalékkal kisebb, a szakképesítéssel nem rendelkezők aránya pedig 10 százalékkal nagyobb. Az imént említett jelenség fontosságát a tanulmány szerzőjének kutatásában részt vett egyik interjúalánya is felvázolja: *„fontos megnézni azt, hogy Romániában a román fiatalok hány százaléka jár egyetemre és mekkora a román társadalomban az egyetemi végzettek aránya (úgy tudom 16 % jelenleg) és mekkora a romániai magyarok egyetemi végzettségűek aránya (ami úgy tudom 12,9 %). Itt jól láthatjuk a különbséget. Véleményem szerint a magyar fiatalok kevesebben mennek egyetemre és kevesebben is fejezik be, mint a román fiatalok, ami egy nagyon szomorú dolog hiszen az erdélyi magyarság így gyakorlatilag egyre versenyképtelenebb a román rendszeren belül is, nem beszélve arról a nyugati viszonyokat. Sajnos ez oda vezet, hogy egy olyan öngerjesztő rendszer alakult ki mostanra, aminek nem találjuk az ellenszerét. Se magán egyetemi szférában, sem állami egyetemi szférában”* (4. interjú).

A romániai magyar fiatalok életszínvonalbeli jellegzetességei, különbségei

Veres Valér kutatása során az is láthatóvá vált, hogy a gazdaságilag aktív apák körében Romániában a magyarok vonatkozásában a legnagyobb a munkanélküliség, 12 százalék körülire tehető minden almintában. A szociológus ennek lehetséges okát az urbanizáltsági arányban látja, ugyanis a kutatás szerint az erősebben urbanizált közösségekben a tanulók száma is magasabb. Magyarázata szerint nagy a településtípusok közötti esélyegyenlőtlenség, a kisebb településeken kevesebb a tanulási lehetőség és alacsony színvonalú az oktatás és a szülők között is kevesebb a magasabb iskolázottságú és társadalmi státuszú. Ennek okán érthető, hogy a fiatalok esélye a továbbtanulásra kisebb, mint a nagyobb városokban. A kutatás a befejezett tanulmányokkal rendelkező fiatalok iskolázottságát vizsgálva kimutatta, hogy szembevetően alacsony a székelyföldi magyar fiatalok körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. A családok anyagi helyzetének vizsgálata során, a kutatás szerint, a romániai magyar kisebbség lakta területen általános életszínvonalbeli különbségek figyelhetők meg más ország magyar kisebbség lakta régióival összevetve. Eltérések figyelhetők meg a fiatalok országos átlagbérei és a fővárostól távol eső, gazdaságilag elmaradottabb, szegényebb mezőgazdasági vidékein élő fiatalok át-

lagbére között is, mivel az utóbbi jóval alacsonyabb az országoshoz képest. A kutatás azt feltételezi, hogy a belső-erdélyi fiatalok életszínvonala magasabb, mint a vajdaságiaké, a székelyföldieké az utóbbiakéhoz hasonló, és mindegyik lényegesen magasabb a kárpátaljainál (Veres, 2015: 26-29). A szerző kutatásának második interjúalanya, a Partiumi Keresztény Egyetem egy oktatója úgy véli, hogy a romániai magyar diákok pályaválasztását nagymértékben befolyásolja a család pénzügyi helyzete, lakhelyének földrajzi elhelyezkedése és a kisebbség lakta régiókra jellemző életszínvonalbeli különbségek: *„nekünk 2012-ben volt egy felmérésünk öt egyetemről, hogy ki miért választ egyetemet és mi áll a választási hátterében. Ott igazából kiderült az, hogy mi egy olyan egyetem vagyunk, aki hozzáférhetővé teszi a továbbtanulást a hátrányos helyzetben lévő diákok számára is. Merthogy a hallgatóink, akik egy vidéki, falusi közegeből jönnek nagyrészt, hogyha mi nem lennénk, ők nem biztos, hogy el tudnának menni egyetemre. Tehát egy esélyt adunk a környéken élő fiataloknak, akik nem tehetősök. Ezek a diákok nem butábbak, nem rosszabb tanulók, csak egyszerűen nem tehetős annyira a család, hogy legyen esélye akár külföldi egyetemet választani. Ez egy fontos pillére ennek a kis térségnek és a magyar közösségének, mert mi megpróbálunk közösségi egyetemenként működni, a magyar közösségért, az identitásunk védelme és megőrzése érdekében”* (2. interjú).

A romániai magyar fiatalok jövőtervezése, továbbtanulási céljai

Az előbbieken ismertetett kutatás tényadatai függvényében érdekes megvizsgálni a romániai magyar fiatalok jövőtervezését, továbbtanulási céljait és annak szempontjait. Veres Valér szociológus kutatása eredményeiben az is látható, hogy a nagyvárosokban élők nagyobb arányban tervezik tudatosan a jövőjüket, mint a kisebb településeken élők. A korábbi kimutatással összhangban az is elmondható, hogy a jobb anyagi helyzetben lévő fiatalok inkább tervezik a jövőjüket, mint a rosszabb helyzetben lévők, és ez az összefüggés minden régióra egyaránt érvényes. Veres Valér kutatás során megvizsgálta azokat a személyeket, akiknek vannak az elkövetkező öt évre vonatkozó elképzeléseik. Ezeknek a személyeknek egy listából ki kellett választaniuk a számukra legfontosabb jövőre vonatkozó céljaikat. Bár a válaszok megoszlának, az mégis megállapítható, hogy a jövőtervekre vonatkozó válaszok hasonló felosztással rendelkeznek.

A leggyakrabban megjelölt tervek sorrendben:

1. továbbtanulás,
2. lakásvásárlás- és felújítás,
3. családalapítás,
4. önálló életvitel,
5. megfelelő munkahely megszerzése.

A válaszok legfőképp a társadalmi származási háttér változóitól függenek. Az egyik lényeges változó ebben az esetben is az élettervezést erősen meghatározó szellemi környezet, amelyet az apa iskolázottsági szintjével mért a tanulmány. A válaszokból kiolvasható, hogy minden régióban markáns szerepe van a származási kulturális tőkének². A szerző kutatásában részt vett interjúszemélyek is megkérdezésre kerültek a romániai magyar középiskolai diákok továbbtanulási céljáról, szempontjairól. Több interjúalany véleménye szerint meghatározó szempont az imént említett származási kulturális tőke, mivel a családi háttér alapjaiban determinálja a fiatalok pályaválasztási szempontját mind ideológiai, mind pénzügyi szempontból. A 6. interjúalany részletesen beszámol a családi háttér, a pénzügyi tényező, valamint a falusi, vidéki jellegzetesekéről és nehézségekről, mely tényezők véleménye szerint mind befolyásolják a romániai magyar fiatalok pályaválasztását: *„mi elég sokat foglalkozunk ezzel, kutatásokat végzünk, hogy hol és hogyan születik meg a döntés a diákok továbbtanulását illetően. Azt érzem, hogy Erdélyben, kiváltképp Székelyföldön a szülők, sőt a nagyszülők is beleszólnak ebbe a döntésbe. Persze a végső döntést azért nagy eséllyel az érettségiződiák hozza meg.*

Ez sok mindentől függ. Függ az iskolától, hogy mennyire foglalkozik a pályaeorientációval, mennyire figyelnek oda erre a kérdésre a középiskola felsőbb éveiben. Függ a családi háttértől is, hogy mire készíti fel a szülő a gyereket a pályaválasztás módszertanára. Nyilván számít a távolság is, hogy milyen távol van az illető képzőhely. Bizony Székelyföldön a pénz is számít, mert itt azért az ország szegényebb vidékének számítunk és a családok nagy részének nincs lehetősége, hogy a nagyon drágának számító Kolozsváron taníttassa a gyermekét 3-4-5 évig, úgyhogy a pénzügyi tényezők is sokszor meghatározzák, hogy hova tudják elküldeni a gyermeket. Azt látom egyébként, hogy

aki tehetősebb körülmények között él az külföldre küldi a gyermeket.” (6. interjú)³

A romániai magyar fiatalok továbbtanulási esélyeit vizsgáló elméletek

Csata Zsombor 2005-ös kutatásában megvizsgálta azokat a legfontosabb elméleteket, amelyek az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségeket magyarázzák. Az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek vizsgálata és magyarázata kapcsán a nemzetközi szakirodalomban több elmélet látott napvilágot, amelyeket az alábbiakban kerülnek ismertetésre:

Az egyik elmélet, az ún. *modernizációs elmélet*, amely szerint az oktatási rendszer az ipari társadalom funkcionális elvárásainak megfelelően bővül és az iskolázottság egyre fontosabb szerepet játszik a státusmegszerzésben. Az elmélet hipotézise szerint az iskolai szelekciói meritokratikus alapokra helyeződik, emiatt a származás hatása csökken az iskolázottsági esélyek meghatározásában. Egy másik elmélet a modernizációs elmélet teljes ellentétként értelmezhető, mivel az elmélet hipotézise szerint az iskolai esélyegyenlőtlenségek a radikális társadalmi átalakulások ellenére is fennmaradnak. Ennek megalapozottsága az, hogy az egalitarizmus és a társadalmi rétegzettség között állandó ellentmondás feszül, amelynek eredménye egy trendnélküli fluktuáció az egyenlőtlenségek alakulásában.

Léteznek olyan elméletek az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségekre vonatkozóan, amelyek kifejezetten a társadalmi státusz generációk közötti reprodukciójának magyarázataira összpontosítanak: az előbbieken a továbbtanulást befolyásoló tényezőknél már említésre került a „kulturális tőke” fogalma, amely egyben az iskolázottsági esélyegyenlőtlenség egy további elmélete is. Az elmélet klasszikus megfogalmazása szerint ez azt jelenti, hogy az alacsonyabb iskolai képzettségű szülők gyerekei eleve rosszabb helyzettel indulnak az iskolai képzésben, mivel nincsenek azoknak a képességeknek és tudásnak a birtokában, amelyeket általában a család közvetít és amelyek nélkül szinte lehetetlen az iskolai előrehaladás.

²A kulturális tőke Pierre Bourdieu szerint olyan készségekből, ún. kulturális kompetenciákból áll, amely a hétköznapi érintkezéstől a társadalmi érvényesülésen át – egészen valamely szakma professzionális gyakorlásáig – alapvető ismeretelemeket tartalmaz. a magatartásformák összessége. Minderről ld. részletesen: Pierre Bourdieu (1983/1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke.

³Jelenleg nincs rendelkezésre álló hivatalos adat, tanulmány ami ennek arányát és összetételét vizsgálja.

Ennek okán az iskolai képzésben leginkább értékelt kulturális erőforrások: a domináns társadalmi értékek ismerete, a nyelvi képességek és az ehhez kapcsolódó interakciós stílusok elsajátítása. Mindezek elsajátításakönnyebb a tanultabb családokból származó gyerekek számára, és ez esélyegyenlőtlenségeket okoz az iskolai előrehaladásban. A kulturális tőke elméletének létezik egy radikálisabb formája is, ami az oktatási rendszer sajátosságaiban látja a probléma okát. Az elmélet szerint az oktatási rendszer a tehetségfelfedezés feladatának ellátása, valamint az oktatás kínálta lehetőségek mindenki számára való hozzáférhetővé tétele helyett, sokkal inkább a társadalmi kontroll intézményeként működik. Ezt az elmélet az uralkodó társadalmi osztály befolyásával magyarázza, ami nagy hatással van az oktatás szerkezetére és tartalmára és a hatalmát arra használja fel, hogy a domináns kultúra értékeit érvényesítse az oktatásban és mindenekelőtt ezt kéresse számon az iskolai előrehaladás feltételeként. A reprodukciós hipotézisek egy másik elmélete, az ún. „új osztály” elméletek, amik az iskolai egyenlőtlenségek magyarázatában a hatalmi tényezőnek tulajdonítják a legnagyobb szerepet. Az elmélet magyarázata szerint a posztindusztériális társadalmakban a hatalommal a közös tulajdon felett rendelkező vagy a nagy volumenű kulturális tőkét birtokló személyek rendelkeznek, akik monopolizálják a társadalmi pozíciók és privilégiumok elosztásában elsőrendű szerepet játszó iskolarendszer legrangosabb intézményeit. Ennek okán az elmélet szerint felértékelődik a réteghelyzet szerepe az iskolai előremenetelben, amely a társadalmi egyenlőtlenségek további elmélyüléséhez vezet (Csata, 2015: 81-83).

Létezik egy másik reprodukciós elmélet, ami a család kulturális erőviszonyai helyett az anyagi háttér hatását tartja megalapozottabbnak. Az elmélet Boudon nevéhez fűződik, aki szerint bár az iskolai képzés első szakaszában a kulturális hatások fontosak (ezeket elsődleges tényezőkként definiálja), ugyanakkor az elmélet nem ad kellő magyarázatot arra a helyzetre, amikor az oktatás expanziója révén az iskolai képzés alacsonyabb szintjein megnyílnak a kapuk az alacsonyabb társadalmi-gazdasági háttérű diákok számára is. Boudon az iskolai életutat átmenetek sorozataként mutatja be, amikor az egyes iskolai szakaszok végén a tanulóknak és családjának döntenie kell a továbbtanulásról és az iskola megválasztásáról. Boudon elmélete szerint a magasabb szinten való továbbtanulás vagy a tanulmányok befejezése egy racionális döntés eredménye, amely alapvetően az anyagi

helyzet és a remélt eredmény (pl. piacképes tudás, jól fizető munkahely) által meghatározott költség-hason modellemben. Az elmélet szerint ahogyan haladunk a magasabb iskolai szintek irányába, úgy helyeződik át a hangsúly a másodlagos hatásokra az iskolai egyenlőtlenségek magyarázatában (Boudon, 1974: 15). Ennek az elméletnek a megalapozottságát a szerző kutatásának több interjúalanya is alátámasztotta. A szerző kutatásának egyik interjúalanya szerint a romániai magyar diákok továbbtanulásának célját alapjaiban határozza meg a család anyagi háttere: *„a magyar diákok továbbtanulását nem annyira távolság, mint inkább a távoli egyetemi központokban való létfenntartás határozza meg. Például Kolozsvár kifejezetten drága városnak tekinthető az utóbbi időben. Nagyon magasak az albérletek árai, nincsenek helyek a bentlakásokban és drága a megélhetés is. Ezek a szempontok sokat nyomnak a latba, amikor a továbbtanulásra vonatkozó döntéseket hozzák a fiatalok és a családjaik, különösen akkor amikor a diák lakóhelyéhez közel elérhető egy hasonló szak. A család anyagi helyzete miatt sokszor kénytelenek lemondani a megélhetési feltételek romlanak, az életszínvonal csökken, az anyagi terhek növekednek. Tehát ezek az anyagi szempontok és megfontolások egyre erősebbek ebben a tekintetben”* (3. interjú).

Ezt az álláspontot erősíti meg a kutatás 8. interjúalanya is, aki véleménye szerint *„a diák pályaválasztása az anyagi helyzet a függvényében változik. Tehát nyugati egyetemre beiratkozni, a szülők pénztárcájának a mélységétől függ. Természetesen, ha a nyugati egyetem összetételkezik egy rendkívül tehetséges erdélyi magyar gyerekekkel, akkor nyilvánvaló, hogy az intézmény fizet neki ösztöndíjat, tehát ez a kitörési lehetőség fennáll, de kimagaslóan és kivételesen tehetségesnek kell lenni ahhoz, hogy valaki szegényként eljusson neves nyugati egyetemekre. Hozzá kell tenni, hogy a nagyobb távolság miatt már egy magyarországi egyetemi képzés is annyira megnöveli a költségeket, hogy a magyar diák inkább itthoni környezetben tanul tovább, ahol viszonylag széles kínálatból választhat képzést.”* (8. interjú).

Boudon elméletét többen továbbgondolták, köztük Gouldthorpe is, aki Boudon elméletét a racionális döntéseméleti modellemben vázolta fel. Goldthorpe a döntéseméleti perspektíva mellett a boudoni elmélet két specifikusabb elemét emeli ki.

Ezek közül az első, az „*aspirációk pozicionális elmélete*” amely szerint iskolázottságra való egyéni törekvéseket az egyének osztálypozíciójához mérten kell értelmezni és nem abszolút módon. Ezt az elmélet azzal magyarázza, hogy például a munkás- illetve a hivatalnokosztály gyerkeinek azon törekvése, hogy egyetemet végezzenek, nem kezelhető ugyanazon a szinten, mivel ebben az esetben a munkáscsaládból származó gyermekek aspirációi magasabbak. Az elmélet szerint ugyanakkor a munkásosztályból származó fiatalok nyilvánvaló iskolázottsági esélyhátránya mögött nem valamiféle „aspirációs szegénységet” kell feltételezni, hanem sokkal inkább azt, hogy nagyobb „társadalmi távolságot” kell megtegyenek ahhoz, hogy egy egyetemi oklevél birtokába jussanak. Goldthorpe ezen álláspontja tulajdonképpen a kulturális tőke elméletének egyfajta kritikájaként fogható fel, hiszen az aspirációk mértékét tekintve nem feltételez osztályspecifikus eltérést, ezzel párhuzamosan azonban pedig úgy gondolja, hogy nincs nyilvánvaló bizonyíték arra sem, hogy az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek növekedtek volna az oktatás expanziójával.

Goldthorpe további kritikáját a boudoni elmélettel kapcsolatban az iskolázottsági esélyek másodlagos hatások szerepeivel kapcsolatban fogalmazza meg. Goldthorpe magyarázata szerint a „társadalmi távolság” eltérő lehetőségeket és korlátokat jelent egy adott iskolai szint elérésében. Elmélete szerint a különböző társadalmi helyzetű családokban más és más költség-haszon modellek érvényesülnek, amikor az iskola megválasztásáról a diákok döntenek. Goldthorpe szerint a családi jövedelem továbbra is nagymértékben befolyásolja azt, hogy az oktatással kapcsolatos lehetséges alternatívák közül melyiket választják a diákok, szemben a liberális elmélettel, amely szerint a taníttatás költségei a gazdasági növekedés és a növekvő átlagkereset miatt egyre csökkenő befolyással vannak az iskolai döntésekben. Goldthorpe állítását a különböző társadalmi rétegek jövedelmének eltérő fluktuációjával (mint az életkor szerinti kereseti görbe különbözőségében, valamint az oktatási támogatások nem méltányos elosztásával) magyarázza. Az elmélet szerint racionális döntés „haszon” oldalán az elérni kívánt célok (jobb munkahely, jobb osztálypozíció) sikerének becslése áll, amely az elmélet szerint a maga során szintén nem független az osztályhelyzettől. Ennek magyarázata, hogy az előnyösebb társadalmi

helyzetű családokra nagyobb nyomás nehezedik abban a tekintetben, hogy társadalmi pozíciójuk megtartása érdekében ún. „defenzív kiadásokként” nagyobb befektetéseket rendeljenek alá gyermekeik iskoláztatásában. Goldthorpe következtetése tehát az, hogy a fennmaradó iskolázottsági esélyegyenlőtlenségeket nem az osztálykultúra vagy a kulturális tőke terminusaiban észrevehető, hanem a Boudon által javasolt racionális cselekvési modell alapján (Goldthorpe, 1996:11). Az előbbiekben ismertetett elmélettel szemben is számos kiritka fogalmazódott meg, akik szerzői úgy vélik nem feltétlenül van ellentmondás a racionális döntéselmélet és az osztályspecifikus társadalmi normák felismerése között. Ezt azzal magyarázzák, miszerint annak ténye, hogy az emberek olyan értékeket és normákat követnek, amelyekhez emocionálisan kötődnek, nem feltétlenül jelenti azt, hogy ezek alapján irracionálisán fognak cselekedni. A kritikusok szerint tehát az iskolaválasztás, valamint az iskolai karrier alakulásának vizsgálatakor az osztályspecifikus kulturális normatív hatásokat és a költség-haszon modell által meghatározott döntéselméleti megfontolásokat egyaránt figyelembe kell venni.

A következő elmélet az iskolai esélyegyenlőtlenség vizsgálata során az *iskolázottsági egyenlőtlenségek időbeni (különböző életkori kohorszok közötti) változásának* magyarázatára összpontosítanak. Ennek egyik legmarkánsabb állítása szerint, amennyiben az iskolalátogatási arányok az idők folyamán növekednek, az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek szükségképpen csökkenni fognak. Az elmélet szerint e mögött az az elgondolás áll, miszerint az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státusú rétegek körében relatíve nagyobb arányban növekedhetnek az iskolalátogatási arányok, míg a felsőbb rétegek mutatói már alapjaiban jobbak és gyorsabban elérhetik a felső határt. Az elmélet szerint tehát az iskolázottsági esélyeket a különböző rétegek kiinduló helyzetétől és a különböző iskolai szintek telítettsége determinálja. Husley és munkatársai szerint az oktatás kiterjedésének korai szakaszában (amikor az egyes iskolai szintek telítettségi foka még alacsony és nagyok az iskolázottsági egyenlőtlenségek), az alacsonyabb társadalmi rétegek körében ugyan relatíve erőteljesebben növekszik a magasabb iskolai képzésben részesülők száma, ez ugyanakkor a felsőbb rétegekkel szemben nem javít az iskolázottsági esélyeiken (abszolút értelemben véve ebben a szakaszban a növekedés még mindig nagyobb a magasabb társadalmi-gazdasági státusú

rétegeknél). Az elmélet szerint az iskolázottsági esélyek növekedése és ezáltal az egyenlőtlenségek csökkenése az oktatás expanziójának későbbi szakaszában várható, amikor magasabb státuszúak körében az adott iskolai szinten tanulók száma eléri a telítettségi fokot (Bloosfeld-Shavit 1993:46).

A következő meghatározó elmélet Maré nevéhez fűződik, aki új korszakot nyit meg az iskolázottsági esélyek vizsgálatában. Maré ugyanis az oktatás expanziójának hatását leválasztja a tanulók szelekciójának folyamatáról. Olyan modellt dolgozott ki, amelyben az iskolai életutat a különböző iskolai szintek közötti átmenetek folyamataként fogható fel. A logisztikus regresszió módszerére alapozott eljárás külön vizsgálja az egyes iskolai szintekre történő átmenet valószínűségét (annak a valószínűségét, hogy a pl. a tanuló érettségi után egyetemen tanuljon) és külön a származás hatását ezekre a valószínűségekre. Maré módszerének lényege, hogy a társadalmi-gazdasági háttér hatását becsli az egyes iskolázottsági szintről a másikra való fejlődés logaritmikus valószínűségére. Így Maré a „tisztá” esélyeket vizsgálja, kiszűrve az iskolázottság széleloszlásainak változását, vagyis azt, hogy az emberek iskolázottabbak lesznek a képzési időtartam növekedésének köszönhetően. Az iskolai egyenlőtlenségek magyarázatában a kulturális normatív vagy anyagi tőke kérdéskörének vitájával kapcsolatban Maré úgy gondolja, hogy az általa vizsgált népességben a magasabb társadalmi-gazdasági státusz szociálpszichológiai előnyei a magasabb iskolai szinteken a legfontosabbak, a gazdasági előnyök viszont

a főiskolai képzést megelőző évek iskolai előremenetében bizonyulnak hasznosabbnak (Maré, 1980: 75). Az iskolázottsági esélyek magasabb szinten történő kiegyenlítődsének magyarázatában kialakult egy másik szemlélet is, amely Müller nevéhez köthető. Müller érvrendszere szerint a társadalmi háttér hatása azért érvényesül erősebben az iskolai életpálya korai szakaszában, mert a fiatal tanulók sokkal kiszolgáltatottabbak a szüleik preferenciáinak és anyagi helyzetének, mint idősebb társaik, akik iskolai karrierjükéről önállóbban döntenek. Maré és Müller idézett megállapításai az azonos kohorszokba tartozó tanulókra vonatkozna, viszont Maré módszere arra is lehetőséget teremt, hogy a társadalmi-gazdasági státusz hatásának változását a kohorszok között is megvizsgálhassuk.

A *differenciált szelekció elméletének* állítása szerint a társadalmi háttér hatása a korai iskolai átmenetekben kohorszról-kohorszra csökken, a magasabb iskolai szinteken pedig kohorszról-kohorszra növekszik. A hipotézis szerint, amennyiben a különböző háttérű társadalmi rétegek egyre nagyobb hányada vesz részt egyre magasabb szintű képzésben, a képességek és a motivációk tekintetében egyre egyenlőbbek lesznek, minek következtében a társadalmi-gazdasági háttér szelekciós szerepe a magasabb iskolai szinteken értékelődik fel. Az *iskolai életpálya elméletének hipotézise* ezzel szemben azt állítja, hogy a társadalmi származás hatása kohorszról-kohorszra az egyre magasabb iskolai szintre történő átmenet során csökken. Az iskolai életpálya elmélete szerint ugyanis az oktatás expanziójával egyre több alacsonyabb társadalmi

rétegből származó fiatal számára válik elérhetővé az általános és a középfokú oktatásban való részvétel, ennek okán tehát ebben az iskolai szakaszban a szülői befolyás szerepének csökkenése miatt a társadalmi származás hatása is csökken. Az iskolai életút kései szakaszában a társadalmi hatás szerepe továbbra is kicsi lesz, hiszen az idősebb tanulók eleve függetlenebbek a családjuk preferenciáitól és anyagi helyzetétől.

Csata Zsombor kutatásában az előbbiekben ismertett iskolázottsági esélyeket meghatározó elméletek, a magyar oktatási rendszer sajátosságai, valamint az empirikus adatok mentén vizsgálta az erdélyi magyar fiatalok iskolázottsági esélyeit. A kutatás során arra a következtetésre jutott, hogy a rendszerváltás alapjaiban determinálta a romániai magyar diákok továbbtanulási esélyeit. Következtetései szerint a jelenlegi iskolai szint kohorszok szerinti megoszlásai magukon viselik a rendszerváltás után szinte állandóan átalakuló romániai oktatási szerkezet alapvető jegyeit. Ennek megfelelően a rendszerváltást követő időszakban több fiatal hagyta abba tanulmányait már az általános iskola befejezése előtt, csökkent a szakiskolai képzésben résztvevők relatív aránya és emelkedett a líceumban tanulóké.

A beiskolázási számok folyamatos növelése miatt egyre több fiatal tanul tovább egyetemen. Eszerint kimutatható, hogy Csata Zsombor ezen megállapításai megegyeznek Veres Valér korábban ismertetett állításaival.

Csata Zsombor 2005-ös, „Az iskolázottsági esélyek társadalmi meghatározottsága az erdélyi magyar fiatalok körében” c. kutatásában arra a megállapításra jutott, hogy a származás (képzettségi háttér és vagyoni helyzet) meghatározó ereje az alacsonyabb iskolai szintektől a magasabbak irányába csökken. Ugyanakkor a továbbtanulás magyarázatában a középiskolai szinten a vagyoni helyzetnek, a felsőfokú szinten pedig a képzettségi háttérnek van elsőrendű szerepe. Csata Zsombor kutatásának további megállapítása szerint a középiskolai továbbtanulásnál megszűnni látszanak a nem specifikus különbségek, ezzel szemben növekedett a nők esélyhátránya az egyetemre való belépéskor. Kutatása szerint az alacsonyabb származási kategóriába tartozó lányok a középiskolai felvételnél kisebb, az egyetemi felvételnél viszont nagyobb eséllyel indulnak, mint a hasonló helyzetű fiú társaik. Ugyanakkor a képzettségi háttér hatása az alsóbb szintektől a felsők fele intenzívebben csökken a fiúknál, mint a lányoknál.

Csata Zsombor a romániai magyarok továbbtanulási esélyeit vizsgálva a származás hatását is vizsgálta. Ezt tekintve kohorszok szerint is szignifikáns eltéréseket tapasztalt, melyből az iskolázottsági esélyek időbeni alakulására vont le következtetéseket. Lineáris regressziós modelljeik azt mutatták, hogy a legmagasabb iskolai szint elérésének képzettségi háttér szerinti meghatározottságát illetően a két idősebb kohorsz között nincs számottevő változás, a 15-19 éveseknél kapott adatok alapján azonban annak csökkenése várható. Ennél számottevőbb időbeli elmozdulásokat jegyeztek az egyes iskolai szinteken, különösen a független változóként bevont töketényező parciális hatásait illetően. Eszerint mind a középiskolai, mind az egyetemi továbbtanulásban egyre nagyobb relatív szerepet kap a vagyoni helyzet, a képzettségi háttér szerepe úgy tűnik, hogy az egyes szinteken belüli differenciálódásban játszik fontos szerepet, így a magasabb képzettségi háttérű fiatalok egyre inkább választanak szakiskola helyett líceumot, főiskola helyett egyetemet (Csata: 2015: 75-107). Az előbbiekben ismertetett következtetés alátámasztja a szerző kutatásában végzett interjúalanyainak véleményét, miszerint a romániai magyar diák vagyoni és képzettségi helyzete markánsan befolyásolja a továbbtanulásának esélyét és irányát.

Következtetések és összegzés

A tanulmány megvizsgálta Románia népességének iskolázottság szerinti összetételének alakulását, különös tekintettel a romániai magyarokra, ezen felül a tanulmány külön kitért arra is, hogy a különböző korcsoportokban

hogyan alakul a felsőoktatásban a romániai magyar továbbtanulók aránya a romániai össznépességhez képest. A tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy a romániai magyarok a mai napig alulreprezentáltak a felsőoktatásban, a romániai magyar egyetemi végzettségűek aránya elmarad a román társadalom az egyetemi végzettségéhez képest. A tanulmány vizsgálódása során láthatóvá vált, hogy a romániai magyar diákok kevesebben végeznek egyetemet, mint a román fiatalok. Kevesebben mennek egyetemre és kevesebben is fejezik be, ezáltal egy olyan öngerjesztő folyamat indult el, melynek következményeképp a romániai magyarság versenyképtelenebb a román rendszeren és a nyugati rendszeren belül egyaránt. Mindemellett a tanulmány a romániai magyar fiatalok továbbtanulását meghatározó tényezőinek vizsgálatára fókuszált, kiemelve azokat az életszínvonalbeli, társadalmi, valamint strukturális helyzetből adódó sajátosságokat, amik a romániai magyar fiatalok továbbtanulását determinálják és amelyek megmagyarázzák az előbbiekben ismertetett aránybeli különbséget a felsőfokú végzettség vonatkozásában. A tanulmány a romániai magyar diákok továbbtanulási lehetőségeinek és esélyeinek vizsgálata során bebizonyosodott, hogy a pénzügyi feltétel egyértelműen meghatározó tényező a pályaválasztásnál, így például nyugati egyetemet legtöbb esetben csak tehető anyagi háttérrel rendelkező diákok választanak. Ennek okán a tanulmány rávilágított arra, hogy a romániai magyar diákok továbbtanulásának célját alapjaiban határozza meg a továbbtanuló fiatal családjának anyagi háttere.

A tanulmány egy másik következtetése, hogy a romániai magyar diák vagyoni és képzettségi helyzete markánsan befolyásolja a továbbtanulásának esélyét és irányát is. A továbbtanulást meghatározó feltételek és célok vizsgálata során az is láthatóvá vált, hogy a romániai magyar diákok pályaválasztásában az anyaországi kötődés is meghatározó tényező. A romániai magyar fiatalok sok esetben arra is törekednek, hogy magyar környezetbe kerüljenek, ahol nem kisebbségi státuszban élnek ezáltal a magyarországi egyetemek elszívó hatásával is egyértelműen számolnia kell a romániai magyar egyetemeknek. A tanulmány mindemellett bemutatta azokat a meghatározó elméleteket, amelyek a romániai magyar fiatalok iskolázottsági esélyegyenlőtlenségeit vizsgálják, kiegészítve a szerző kutatásában részt vett interjúalanyok véleményével.

Irodalomjegyzék

- Bloosfeld, Hans Peter - Shavit Yossy. (1993): *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Barna Gergő (2016): Az oktatás számokban. A romániai magyar közoktatás 1990 és 2014 között. In: Barna G., Kapitány B., Kiss T., Márton J., Toró T.: *Iskolák veszélyben. Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 11–32.
- Bárdi Nándor (2008): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, Budapest: Gondolat Kiadó.
- Bodó Barna, Márton János. (2012): Magyar iskolaválasztás Erdélyben. *Kisebbségkutatás*, 21. 3. 418–472.
- Bourdieu Pierre (1983/1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Lengyel György és Szántó Zoltán (szerk.). *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest.
- György és Szántó Zoltán (szerk.). *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest.
- Csata István (2005): Az erdélyi magyar fiatalok értékeiről. In: *A perifériáról a centrumba: az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. pp. 133-161.
- Csata Zsombor (2004): Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom: Szociológiai Szakfolyóirat: A Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszéke Magyar Tagozatának Folyóirata 2: (1)* pp. 99-132.
- Csata Zsombor (2005): Az iskolázottsági esélyek társadalmi meghatározottsága az erdélyi magyar fiatalok körében. In: *A perifériáról a centrumba: az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. pp. 75-107.
- Csata Zsombor, Dániel Botond (2006): Pályakezdő fiatalok a munkaerőpiacon. *Erdélyi Társadalom: Szociológiai Szakfolyóirat: A Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszéke Magyar Tagozatának Folyóirata 4: (1)* pp. 7-27.
- Earl Babbie (2001): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Erdei Itala - Papp Z. Attila (2001): A romániai magyar hallgatók a felsőfokú képzésben. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai magyar évkönyv 2001*. Szórvány Alapítvány-Polis, Temesvár-Kolozsvár.
- Flóra Gábor, Szilágyi Georgina, Victor Roudometof (2005): Religion and National Identity in Post-Communist Romania. *JOURNAL OF SOUTHERN EUROPE AND THE BALKANS 7: (1)* pp. 35-55.
- John Harry Goldthorpe (1996): Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: the Case of Persisting Differentials in Educational Attainment. *British Journal of Sociology*, 47.
- Jürgen Zinneker (1993): A fiatalok a társadalmi osztályok terében (első kiadás 1986). In: Gábor K.(szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai műhely, Szeged.
- Kapitány Balázs (2016): Lemorzsolódási pontok a romániai magyar oktatási rendszerben. In: Barna G., Kapitány B., Kiss T., Márton J., Toró Tibor: *Iskolák veszélyben. Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 61–98.
- Mandel Kinga Magdolna (2001): Iskolázottsági egyenlőtlenségek Székelyföldön. *Educatio*, Budapest, 2001/2, p 397-402.
- Robert D. Mare (1980): Social Background and School Continuation Decisions. *Journal of the American Statistical Association* 75.
- Steinar Kvale (2005): Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba. *Jószöveg Műhely*, Budapest.
- Veres Valér (2005): Az erdélyi fiatalok társadalmi strukturális helyzete és jövőtervezése. In: *A perifériáról a centrumba: az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. pp. 23-53.
- Veres Valér (2005): Az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitását meghatározó tényezők. In: *A perifériáról a centrumba: az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. pp. 177-193.
- Veres Valér (2012): Decentralizáció, minőségbiztosítás és kisebbségi oktatási jogok Romániában az új tanügyi törvényben. *Pro Minoritate*, 2012/1.